

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. – Т.1/ [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. – Т.2 / [Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.]; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
3. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката у 2 ч. / [О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.]; за ред. С.Ф. Сафулька. – К.: «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.
4. Ювенальна юстиція України: проблеми створення, законодавча база, коментарі, судова практика / за ред. В.Д. Бринцева. – Х., 2004.
5. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223–1134/04–13 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1134740–13>.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2006 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>.

УДК 343.01

СПЕЦІАЛЬНІ ПОКАРАННЯ В КОНТЕКСТІ
ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ВИПРАВЛЕННЯ ОСОБИSPECIAL KINDS OF PUNISHMENT IN THE CONTEXT
OF ACHIEVING THE GOAL OF CORRECTION PERSON

В'юник М.В.,

*аспірант кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

В статті звернено увагу на необхідність вдосконалення системи кримінальних покарань, принаймні, на перегляд доцільності існування деяких видів покарань, посилаючись на їх неефективність. У роботі зазначається, що коли покарання буде максимально узгоджено, у тому числі, але не тільки, з характеристиками особи, визнаної винною у вчиненні злочину, лише в такому випадку мету виправлення найбільш вірогідно буде досягнуто. Автор доходить висновку, що при перегляді доцільності існування деяких видів покарань можна говорити про те, що урахування цілей покарання, зокрема мети виправлення, є одним з основних аргументів на користь необхідності існування, дослідження та диференціації спеціальних видів покарань.

Ключові слова: мета покарання, система покарань, ефективність покарання, ефективність спеціальних видів покарань, виправлення як мета покарання, юридичне виправлення, моральне виправлення.

В статье обращается внимание на необходимость совершенствования системы уголовных наказаний, по крайней мере, на переосмотр целесообразности существования некоторых видов наказаний, ссылаясь на их неэффективность. В работе отмечается, что когда наказание будет максимально согласовано, в том числе, но не только, с характеристиками личности виновного в совершении преступления, только в таком случае цель исправления более вероятно будет достигнута. Автор приходит к выводу, что при пересмотре целесообразности существования некоторых видов наказаний можно говорить о том, что учет целей наказания, в частности цели исправления, является одним из основных аргументов в пользу необходимости существования, исследования и дифференциации специальных видов наказаний.

Ключевые слова: цель наказания, система наказаний, эффективность наказания, эффективность специальных видов наказаний, исправление как цель наказания, юридическое исправление, моральное исправление.

The author pays attention to the need of developing the system of criminal punishments, at least to reviewing some kinds of punishments because of their non-effectiveness. Much attention is paid to the research of peculiarities of achieving the goal of reclamation the person, committing the crime by the means of special kinds of punishment. Considering the high level of relapse crimes, we may say that the existing system of crime punishment is not quite well-working and requires implementation of new kinds of punishments that would correspond contemporary social-economic, political and law level of the development of Ukrainian society. So, while reviewing the need of existing some kinds of punishments, we can surely say that considering the goals of punishment, particularly the reclamation aim is one of the main arguments in favour of the need of existing, research and differentiation of special kinds of punishments.

Key words: aim of punishment, system of punishments, punishment efficiency, special kinds of punishment efficiency, reclamation as aim of punishment, law reclamation, moral reclamation.

Швидкі темпи розвитку суспільства зумовлюють відповідну правову реакцію для належного регулювання всіх суспільних відносин, що набувають все більшої диференціації. Не повинно залишатися осторонь суспільних перетворень і кримінальне законодавство, як один із гарантів охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства. Останнім часом як науковці, так і практики звертають увагу на необхідність вдосконалення системи покарань, принаймні на перегляд доцільності існування деяких видів покарань, посилаючись на їх не ефективність.

У свою чергу, ефективність покарання визначають співвідношенням тих цілей, які перед ним ставляться, і реально досягнутим результатом у наслідок його застосування.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі КК України) покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. У цій роботі ми прагнемо зупинитися на дослідженні особливостей досягнення мети виправлення особи, яка вчинила злочин за допомогою спеціальних видів покарань.

Відзначимо, що проблема цілей кримінального покарання завжди перебувала в центрі наукових дискусій і неоднозначно вирішувалася як у теорії кримінального права, так і в кримінальному законодавстві і на практиці. Дискусійність цієї проблеми обумовлена її складністю та різними підходами до її вирішення [1, с. 156]. У свою чергу від визначення мети покарання залежить не тільки побудова багатьох інститутів цієї галузі права, але і цілеспрямоване застосування самого кримінального законодавства.

Перш за все, мета – це філософська категорія, яка розуміється як передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії [2, с. 236]. Вона завжди пов'язана зі здатністю людини передбачати майбутнє і результати своїх дій. З одного боку, мета – модель майбутнього, те, що потрібно ще досягти, майбутній результат діяльності, з іншого – вже існуючий образ бажаного результату. Інакше кажучи, це той уявний образ, якого ми бажано досягти. У той же час він нами пізнаний, він існує, будучи зафіксованим у законі.

Звертаючись до історії проблеми, зазначимо, що питання доцільності віднесення до цілей покарання виправлення злочинця постало ще в добу Античної класики, ранній період якої представлений софістами. Так, Протагор – представник цього періоду – стверджував, що покарання здійснюється не з метою відплати за вчинений злочин, а заради майбутнього – аби виправити злочинця, а також щоб такий злочин більше не вчинявся ані винним, ані будь-ким іншим.

У добу зрілої класики до поняття мети покарання звертався Сократ. У його творах покарання виступає як кара, що має на меті виправлення злочинця та запобігання вчиненню інших злочинів. Водночас мету покарання Сократ вбачає й в очищенні душі злочинця від вкорінені в ній несправедливості [3, с. 469].

У свою чергу, Платон вважав, що покарання стосується не минулого (якби воно торкалося минулого, то було б помстою), а майбутнього – трактуючи його як ліки для зцілення душі від учиненої несправедливості.

У період середньовіччя один з найвідоміших філософів того часу Августин стверджував, що покарання має за мету очищення і виправлення злочинця через покаяння. Василій Великий та Варнава мету покарання розглядали як таку, що перш за все полягає в зціленні грішної душі [3, с. 470]. Григорій Ниський доповнював, що зцілення може бути досягнуто лише шляхом духовного очищення. Натомість відомий середньовічний філософ Златоуст рівною мірою наголошував на меті покарання як такій, що полягає і у виправленні злочинця, і в застеререженні інших слабодушних людей від учинення злочинів [4]. Про покарання як таке, що має на меті зцілення та застерігає інших від спокуси вчинення злочинів, розмірковував і Тома Аквінський.

У контексті гуманістичних засад Відродження покарання перш за все осмислювалося як таке, що має на меті попередження вчинення злочинів особами, які «не можуть відвернутися від ганебних справ» (Ринуччіні), не здатні усвідомлювати, що є шкідливим (Гассенді), не спроможні дотримуватись справедливості без примусу (Кальвін) [3, с. 471].

У період Просвітництва мету покарання Беккарія вважав не як помсту чи відплату, а запобігання вчиненню злочинів. У цьому ж руслі розглядав покарання й П. Монтеск'є, який, осмислюючи поняття покарання на фоні проявів політичної свободи, наголошував на покаранні як такому, що має на меті і виправлення злочинців, і попередження злочинів [3, с. 473].

Розгляд поняття покарання та його мети в контексті базових концептів основних історико-культурологічних періодів дає право зробити висновок, що в рамках кожного з цих періодів трактування мети покарання мало свою специфіку [3, с. 475]. Але в усі часи, на різних етапах розвитку суспільства науковці та філософи приходили до єдиного висновку про необхідність досягнення мети виправлення особи як однієї з невід'ємних цілей покарання.

В наш час відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особи, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. А згідно з ч. 2 ст. 1 КВК України в процесі відбування покарання повинні бути створені державою всі необхідні умови для досягнення такого позитивного

результату. У ч. 1 ст. 6 КВК зазначено, що виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки.

Однак, не дивлячись на те, що виправлення, як одна з цілей покарання, має нормативне закріплення, а також законодавче визначення, у теорії кримінального права є різні підходи до розуміння виправлення як мети покарання. Так, у доктрині кримінального права існує точка зору, згідно з якою необхідно виключити виправлення з цілей покарання в силу його нереалістичності і недосяжності і більше того – недемократичності, оскільки держава не може примусово «покарашувати» своїх громадян. Оскільки кримінально-правові норми складають нижчий, елементарний рівень правил людського співжиття, то мета виправлення може вважатися досягнутою, якщо після відбуття покарання засуджений більше не вчинить нових злочинів, незалежно від мотивів правослужняної поведінки – чи усвідомив він свою негативну поведінку і розкався в скоєному, або злякався знову піддатися покаранню. Виправити – значить домогтися правослужняної поведінки [5, с. 193]. У свій час, М.Д. Шаргородський вважав, що виправлення є не самостійною метою покарання, а засобом досягнення мети попередження злочинів. Також, з приводу цього питання, доволі різко висловився В.П. Сілкін, який обстоює позицію, що мета виправлення не лише особи, яка стала на злочинний шлях, а й будь-кого іншого, є не більше ніж благим побажанням. «Навряд чи слід жити ілюзією, що покарання здатне якимось чином виправити засудженого» [6, с. 149]. На підставі викладеного, В.П. Сілкін запропонував відмовитися від закріплення в кримінальному законодавстві такої мети покарання, як виправлення засудженого, оскільки вона є завідомо недосяжною (декларативною). У свою чергу, замість мети виправлення засудженого, вчений пропонує закріпити мету ресоціалізації, тобто повторного «вживання» засудженого в суспільство, «прищеплення» йому суспільно-корисних навиків, «перетворення непридатного члена суспільства на придатного, корисного для суспільства» [7, с. 84].

Російські вчені, з приводу мети і функцій покарання зазначають, що в кримінальному законі повинні бути закріплені тільки ті цілі, які є специфічними для кримінального права і можуть бути досягнуті його засобами. Тому вони заперечують таку мету, як виправлення засудженого, оскільки реально вона може бути досягнута лише при виконанні покарання, а тому і повинна мати відображення в кримінально-виконавчому законі [8, с. 56].

Найвагомішим, а точніше, найчастіше застосовуваним аргументом на користь відмови від такої мети покарання, як виправлення засудженого, був та й залишається той факт, що існуюча виправна система не може забезпечити виправлення особи, яка вчинила злочин.

На нашу думку, не слід відмовлятися від виправлення лише з огляду на недосконалість процесу виконання чи відбування покарання. У цьому розумінні можна погодитися з С.А. Велєвим, який стверджує, що навряд чи доцільно відмовлятися від цілі виправлення, посилюючись на те, що воно не забезпечене матеріальними гарантіями. Навпаки, це вимагає створення оптимальних умов для виправлення засуджених. У нашому суспільстві кримінальне покарання не лише може, а й повинне виконувати щодо засуджених як запобіжну, так і виправно-виховну функції, тому система кримінальної юстиції має звітувати перед суспільством не лише про запобігання злочинам, а й про перевиховання засуджених [9, с. 51–52].

Тим паче, що останнім часом Україна зробила великі кроки в напрямку оптимізації та вдосконалення пенітенціарної системи. Чотири роки тому згідно з Указом Президента України від 09.12.2010 за № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Державний департамент України з питань виконання

покарань було реорганізовано в Державну пенітенціарну службу України. На думку керівників ДКВС України, фундаментальна концепція, яка покладена в основу нового етапу розвитку системи органів виконання покарань – у пенітенціарну службу – це не просто зміна назви, а переорієнтація всієї суті діяльності кримінально-виконавчої служби з покарання злочинця на забезпечення суспільства шляхом створення умов для його виправлення та ресоціалізації. Як зазначав І.Я. Фойницький, теорія виправлення розглядає покарання як засіб виховання, що застосовується з метою зробити із злочинця законослухняного члена суспільства [10, с. 59].

Ми не підтримуємо позицію щодо відмови від мети виправлення та вважаємо, що вона повинна ставитися перед покаранням тому, що, по-перше: це зумовлюють історичні традиції кримінального законодавства України. По друге: цілі покарання не можуть відрізнитися від мети кримінального законодавства в цілому і всіх його інститутів, усе кримінальне законодавство прагне до тієї ж мети, що і прагне окреме покарання. Саме виправлення найяскравіше проявляється в усіх інститутах кримінального законодавства. По третє: на нашу точку зору виправлення є самостійною метою покарання, яка не охоплюється іншими цілями.

Інша позиція, яка відповідає чинному кримінальному закону, полягає в обов'язковості досягнення мети виправлення при призначенні будь-якого з покарань. Загальноприйнятим на сьогодні в доктрині кримінального права є те, що розрізняють два види виправлення: юридичне і моральне. Переважна більшість науковців під метою виправлення розуміє юридичне виправлення – невчинення винним нового злочину. Під моральним виправленням розуміють таку перебудову особистості засудженого, за якої нового злочину він не вчинить не з причини загрози покарання, а тому що це суперечило б його новим поглядам і переконаннями, тому що в ньому народився зовсім інший страх – страх совісті, страх перед законом [11, с. 253].

Ми цілком підтримуємо О.І. Шинальського в тому, що виправлення полягає в систематичному, науково обгрунтованому, гуманному впливі на засуджених [12, с. 44]. На думку Т.А. Денисової, мета покарання – виправлення засуджених – відіграє інтегруючу роль у системі всіх цілей покарання, оскільки виправлення засуджених є запорукою їхньої ресоціалізації, а відтак і найбільшої ефективності покарання [13, с. 91]. Також відзначимо, що виправлення як психічний процес є невід'ємним від свідомості особи, її культури, розвитку. Тому, залежно від особистісних якостей особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, й буде залежати необхідний та достатній «арсенал» заходів впливу на неї для досягнення цієї мети [11, с. 254].

На нашу думку, виправлення полягає в тому, що особа не вчиняє нових злочинів після відбування призначеного їй покарання і не є принциповими причинами правослухняної поведінки. Тобто, чи це страх знову бути притягнутою до кримінальної відповідальності, чи реальне виправлення особи. На наше переконання, головним є те, що особа веде соціально-корисний чи соціально-нейтральний спосіб життя.

Крім вище зазначених теорій, у літературі є також доволі популярною позиція, яка формується на можливості виправлення особи і без застосування до неї кримінального покарання. Так, С.М. Будзинський говорить, що виправлення може бути досягнуто не лише під час виконання покарання, а й при погрозі ним [14, с. 247].

Враховуючи те, що каральний і виховний вплив на винного виявляється вже в самому факті призначення судом конкретного покарання, призначення покарання – вельми дійовий момент прояву карального впливу. Саме цей момент у низці випадків значно більше впливає на засудженого, аніж безпосередньо виконання призначеного покарання. Засуджений зазнає моральних страждань, сорому,

які, будучи невід'ємною частиною карного впливу, надовго залишають слід у його свідомості, що одночасно сприяє усвідомленню його вини перед суспільством [15, с. 10].

А.А. Піонтковський, обстоюючи ідею умовного засудження, цілком правильно вважав, що при цьому досягається не тільки мета попередження злочинів, а й мета виправлення, що це є можливий шлях впливу на психофізичні особливості злочинного люду [16, с. 99].

Наведені міркування дають підстави стверджувати, що виправлення засуджених можливе не лише при відбуванні покарання, а й при застосуванні інших форм реалізації кримінальної відповідальності. Більше того, можна погодитися з тим, що при застосуванні заохочувальних норм, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності на підставі норм як Загальної, так і Особливої частини КК України, також є можливим досягнення мети виправлення.

Отже, констатуємо, що мета виправлення може бути досягнута не лише при застосуванні покарання, кримінальної відповідальності, а й інших заходів кримінально-правового впливу.

На наше переконання, про мету виправлення в цьому разі ми можемо говорити, однак не від застосування кримінального покарання, а від впливу на особу авторитету закону органів, що його застосовують, самого процесу судового розслідування. Тож, у таких випадках мова в першу чергу йде про осіб, які вчинили злочин вперше, невеликої та середньої тяжкості, а також необережні злочини. Отже, можна стверджувати, що сам факт наявності кримінального закону утримує певну групу осіб від вчинення злочину, сам факт дії кримінального закону його впливу на будь-яку особу втримує інших, сам факт винесення вироку або ухвали щодо звільнення від кримінальної відповідальності на підставі кримінального закону здійснює певною мірою виправлення третіх.

Але найяскравіше на виправлення особи повинно впливати покарання як засіб кримінально-правового впливу. І тоді, коли це покарання буде максимально узгоджено в тому числі, але не тільки, з характеристиками особи, визнаної винною у вчиненні злочину, ми можемо бути переконані, що мета виправлення найбільш вірогідно буде досягнута.

А отже, при перегляді доцільності існування деяких видів покарань з впевненістю можна говорити про те, що урахування цілей покарання зокрема мети виправлення є одним з основних аргументів на користь необхідності існування, дослідження та диференціації спеціальних видів покарань.

У кримінальному праві мета виправлення повинна в ідеалі забезпечуватися призначенням справедливого, законного і обгрунтованого покарання. А тому при призначенні покарання суд повинен керуватися не тільки суспільною безпекою злочину, а й враховувати особу винного, і з урахуванням її особливостей призначити таке покарання, яке з найбільшою ефективністю забезпечувало б досягнення мети його виправлення.

На основі всього вище вказаного можна зробити декілька висновків.

1. Перед дослідниками проблеми виправлення засуджених дійсно постає низка важливих питань, на які ні в чинному законодавстві, ні в криміналістичній літературі немає однозначної відповіді. Однак видається, що, незважаючи на зазначені труднощі при досягненні виправлення засуджених, все ж таки не можна відмовитися від виправлення як мети покарання, під якою слід розуміти юридичне виправлення, досягнення якого не виключає можливості морального виправлення [17, с. 39].

2. Щоб мета виправлення особи була не декларативною, а реальною, необхідно, щоб прагнення досягти саме таку ціль «прописувало» норми не тільки кримінального закону, а й кримінального процесуального та

кримінально-виконавчого. Тобто, мета виправлення особи повинна бути об'єднуючою для цих трьох галузей права, адже як зазначає О.А. Герпензон у навчальному посібнику з кримінального права: «Твердість, ефективність, цілеспрямованість судового вироку обумовлюється виконанням покарання. Якщо останнє здійснюється з порушенням тих принципів, які мав на увазі суд, виносячи обвинувальний вирок і визначаючи конкретну міру покарання, то навіряд чи можна було б говорити про позитивні результати в боротьбі зі злочинністю».

3. При призначенні покарання особі, яка вчинила злочин, ми пропонуємо, крім врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, також досліджувати та враховувати ознаки особи, що вчинила злочин, які можуть розкривати не лише рівень суспільної небезпечності особи та злочину

в цілому, а й вказувати на напрямок та способи впливу на особу для найбільш раціонального застосування засобів кримінально-виховного впливу з метою виправлення особи в якомога коротші строки та з застосуванням мінімального обсягу кримінально-правових обмежень. До таких ознак традиційно відносять: вік особи, стать, рід занять, спосіб вчинення злочину, мотив та мету, правове та соціальне положення та інші.

4. Враховуючи високий рівень рецидивної злочинності, можна говорити про те, що існуюча система покарань є не досить дієвою і потребує введення нових видів покарань, які б відповідали сучасному соціально-економічному, політичному та правовому рівню розвитку українського суспільства. Таким чином, проблема мети покарання залишається актуальною і потребує проведення подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каримов Э.Т.о. Общая и специальная превенция / Каримов Э.Т.о. // Вектор науки ТГУ. – 2012. – С. 156–160.
2. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови / А.О. Івченко. – Харків : Фоліо, 2006. – 236 с.
3. Мина В.В. Філософсько-правовий аспект мети покарання в історико-правовому вимірі / В.В. Мина // Науковий вісник. Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2011. – № 2. – С. 467–477
4. Аристотель Философ. Слово о благоразумном разбойнике / Н. Барсов. Из новооткрытых памятников первобытной христианской проповеди // Журнал «Христианское чтение, издаваемое при Санкт-Петербургской Духовной Академии». – 1887. – Ч. I. – С. 399–405.
5. Новичков В.Е. Учение о сущности наказания: история и современность / В.Е. Новичков, С.В. Шевелева. – 2011. – С. 189–195.
6. Силкин В.П. Уголовно-правовые санкции за преступления против собственности : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.П. Силкин. – Санкт-Петербургский юридический институт, 2004. – 149 с.
7. Трубников В.М. Механизм социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания : [учеб. пособие] / В.М. Трубников. – Киев : УМК ВО, 1990. – 84 с.
8. Вереша Р.В. Мета покарання: теорії (концепції), історія, та сучасний стан / Р.В. Вереша, К.Ю. Лоенко. // Вісник Академії адвокатури України число. – 2010. – № 2. – С. 54–60.
9. Велиев С.А. Принципы назначения наказаний / С.А. Велиев. – СПб : Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 388 с.
10. Учение о наказании в связи с тюремномедием И.Я. Фойницкого – СПб, 1889. – 500 с.
11. Книженко О.О. Виправлення як мета покарання та її вплив на кримінально-правові санкції / О.О. Книженко // Часопис Київського університету права. Кримінальне право та кримінологія. – 2011. – № 3. – С. 253–256.
12. Шинальський О. Мета покарання / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2003. – № 8. – С. 44–49.
13. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз / Т.А. Денисова. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. – 91 с.
14. Будзинский С. Начала уголовного права / С. Будзинский. – Варшава : Типография И. Яворского, 1870. – 247 с.
15. Ломако В.А. Применение условного осуждения / В.А. Ломако. – Харьков : Вища школа, 1976. – 10 с.
16. Пионтковский А.А. Об условном осуждении или системе испытания / А.А. Пионтковский. – Одесса : Типо-Литограф. Штаба Одес. воен. округа, 1894. – 99 с.
17. Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве / И.И. Карпец. – Москва : Госуд. изд-во юрид. лит., 1961. – 255 с.